

پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران: تحلیل محتوا

پذیرش مقاله: ۹۳/۷/۲

دریافت مقاله: ۹۳/۵/۱

چکیده

فریده عصاره (PhD)^۱

عبدالحسین فرج پهلوی (PhD)^۲

صبا سیامکی (MA)^{۳*}

سابقه و هدف: تحلیل محتوای مجلات علمی شیوه مناسبی برای آگاهی از سیر تکاملی راهبردهای پژوهش و ابزار گردآوری داده‌ها به کار رفته در پژوهش‌های حوزه‌های علمی مختلف است. پژوهش حاضر با هدف تحلیل مقالات فارسی منتشر شده در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی کشور از نظر روش پژوهش و ابزار گردآوری داده‌ها انجام شده است.

مواد و روش‌ها: این پژوهش به روش تحلیل محتوا انجام شده است. روش گردآوری داده‌ها سیاهه‌ی وارسی و مشاهده‌ی اسنادی بوده است. جامعه‌ی پژوهش شامل ۹۴۲ مقاله‌ی فارسی منتشر شده در مجلات علمی- پژوهشی و علمی- ترویجی حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در بازه‌ی زمانی ۱۳۸۸-۱۳۸۴ است. داده‌ها پس از ورود به نرم‌افزار SPSS با استفاده از آمارهای توصیفی و آزمون Chi-square مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها: مطالعه‌ی مقالات منتشر شده نشان داد که روش‌های پژوهش "سندی" (۴۲/۷۱ درصد) و "پیمایشی" (۳۷/۶۳ درصد) پر استفاده‌ترین روش‌های پژوهش به کار رفته توسط پژوهشگران حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی است. مشاهده اسنادی (۵۰/۴۴ درصد) و پرسشنامه (۲۵/۶۳ درصد) رایج‌ترین ابزار گردآوری داده‌ها در میان پژوهشگران این حوزه بوده‌اند. هم‌چنین، نتایج آزمون Chi-square نشان داد که میان مجلات علمی- پژوهشی و علمی-ترویجی از نظر روش‌های پژوهش و ابزار گردآوری داده‌ها به کار رفته در آن‌ها تفاوت معناداری وجود دارد.

نتیجه‌گیری: مطالعه‌ی مقالات منتشر شده حاکی از پراکندگی نامتوازن روش‌های پژوهش و ابزار گردآوری داده‌های به کار رفته در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی کشور است.

واژگان کلیدی: علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مجلات، روش‌شناسی، ابزار گردآوری داده‌ها، تحلیل محتوا

۱. گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی و مدیر قطب مدیریت دانش، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران.
۲. گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران.
۳. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، کتابخانه عمومی حضرت مهدی (عج)، اداره کل کتابخانه‌های عمومی، لرستان، ایران.

*نویسنده مسئول: صبا سیامکی

لرستان، خرم‌آباد، خیابان فردوسی، کتابخانه عمومی حضرت مهدی (عج).

Email:

Saba.siamaki@gmail.com

مقدمه

هریک از زاویه‌ای خاص به این مسأله پرداخته‌اند. مطالعه‌ی Rochester و همکاران بر روی مجلات هسته‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی طی سال‌های ۱۹۶۵، ۱۹۷۵، و ۱۹۸۵ حاکی از این است که روش پژوهش "مفهومی" با میانگین ۲۷ درصد و روش پژوهش "پیمایشی" با میانگین ۲۲ درصد رایج‌ترین روش‌ها طی سال‌های مورد مطالعه بوده است (۲). Koufogiannakis و همکاران با بررسی ۲۶۶۴ مقاله‌ی منتشر شده در ۱۰۷ مجله‌ی کتابداری یافتند که در مجموع ۸۰۷ مورد از مقاله‌ها (۳۰/۳ درصد) را مقالات پژوهشی اصیل تشکیل داده‌اند و روش «پژوهش

مجلات به عنوان بستر ارائه‌ی اطلاعات و دانش تخصصی در حوزه‌های گوناگون علمی، از نقش مؤثری در معرفی آخرین یافته‌های پژوهش‌ها و پیشرفت‌های صورت گرفته و ارائه‌ی راهکارهای احتمالی و روشن کردن زوایای تخصصی برخوردار هستند. تحلیل محتوای مجلات از زوایای گوناگون، علاوه بر روشن نمودن خط سیر و سیاست کلی دست اندرکاران مجله، ابزار مناسبی برای ارزیابی و تحلیل موضوع و سیر تحول مجله است (۱). مطالعات متعددی در راستای بررسی و مطالعه‌ی روش‌های پژوهش به کار رفته در مقالات مجلات علمی صورت گرفته است که

روش‌هایی که کم‌تر مورد توجه قرار گرفته‌اند مورد استفاده قرار گیرد. دستیابی به اهداف مذکور پژوهشگران را به انجام این پژوهش ترغیب کرده است.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام شده است. جامعه‌ی این پژوهش شامل کلیه‌ی مقالات تألیفی منتشر شده در مجلات علمی- پژوهشی و علمی- ترویجی فارسی علم اطلاعات و دانش‌شناسی کشور در بازه‌ی زمانی ۱۳۸۸-۱۳۸۴ می‌باشد. مجلات پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، علوم و فناوری اطلاعات، مطالعات کتابداری و علم اطلاعات و کتابداری و اطلاع‌رسانی دارای درجه‌ی علمی- پژوهشی و مجلات اطلاع‌شناسی، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی و مطالعات ملی کتابداری و سازمان‌دهی اطلاعات دارای درجه‌ی علمی- ترویجی می‌باشند. لازم به توضیح است که تمام عناوینی که در دوره‌ی زمانی مورد بررسی در گروه علمی- ترویجی ظاهر شده‌اند، بعداً به رتبه‌ی علمی- پژوهشی ارتقاء پیدا کردند اما در این تحقیق، به خاطر اهداف تحقیق، همچنان به عنوان مجلات علمی- ترویجی منظور شدند و مورد بررسی قرار گرفتند. علت انتخاب بازه‌ی زمانی فوق‌الذکر این است که تا سال ۱۳۸۴ تحقیقاتی در راستای این پژوهش انجام شده است و این پژوهش به نوعی ادامه‌ی کار پژوهشگران قبلی می‌باشد. بر این اساس پس از حذف مقالات ترجمه شده، در مجموع تعداد ۹۴۲ مقاله برای انجام تحلیل نهایی انتخاب شدند.

برای مشخص کردن روش پژوهش و ابزار گردآوری داده‌های مقالات مورد بررسی یک سیاهه واریسی شامل نام مجله، عنوان مقاله، سال تالیف، روش پژوهش و ابزار گردآوری داده‌ها تهیه شد. به منظور حصول اطمینان از روایی سیاهه واریسی، نسخه‌ی اولیه‌ی آن بین ۶ نفر از اساتید و صاحب‌نظران علم اطلاعات و دانش‌شناسی توزیع و پس از جمع‌آوری نظرات اساتید، اصلاحات و ویرایش‌های لازم روی آن لحاظ و نسخه‌ی نهایی سیاهه واریسی تدوین گردید. برای تحلیل داده‌های از نرم افزار SPSS و آزمون Chi-square استفاده شده است.

یافته‌ها

تحلیل داده‌های گردآوری شده نشان داد که روش‌های پژوهش «سندی» و «پیمایشی» به ترتیب با فراوانی ۴۲۸ (۴۲/۷۱ درصد) و ۳۷۷ (۳۷/۶۳ درصد) روش‌های غالب به کار رفته توسط پژوهشگران علم اطلاعات و دانش‌شناسی در بازه‌ی زمانی مورد مطالعه بودند. در حالی که روش‌های پژوهش «طراحی سیستم» و «میدانی» با فراوانی ۳ (۰/۳۰ درصد) و ۲ (۰/۲۰ درصد) کم‌ترین میزان کاربرد را در میان پژوهشگران

توصیفی» و «روش ارزیابی برنامه‌ها» به ترتیب بیش‌ترین و کم‌ترین کاربرد را در میان پژوهشگران داشته‌اند (۳). Hider و همکاران با انتخاب ۲۰ مجله‌ی با ضریب تأثیر بالا در حوزه‌ی کتابداری به مطالعه‌ی راهبردها و فنون پژوهشی به کار رفته در این مجلات پرداختند. مطالعه‌ی ۵۶۷ مقاله‌ی موردنظر نشان داد که روش پژوهش پیمایشی با ۳۰/۵ درصد و روش پژوهش آزمایشی با ۲۰/۸ درصد، پراستفاده‌ترین روش‌های پژوهش، و مصاحبه و پرسشنامه با ۳۲/۵ درصد پرکاربردترین ابزار گردآوری داده‌ها بوده‌اند (۴). Gore و همکاران با استفاده از روش تحلیل محتوا و کتاب‌سنجی به بررسی دو مجله‌ی *Bulletin of Medical Library Association* و *Journal of Medical Library Association* طی سال‌های ۲۰۰۷-۱۹۹۱ پرداختند (۵). یافته‌های آنها نشان داد که روش پژوهش پیمایشی رایج‌ترین روش پژوهش به کار رفته در این مجلات بوده است. مروری بر پژوهش‌های انجام شده در کشور نیز حاکی از این است که روش‌های پژوهش «پیمایشی» و «سندی» بیش‌ترین و روش‌های «تجربی» و «میدانی» کم‌ترین کاربرد را در میان مقالات و پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی داشته‌اند (۱۰-۶).

بررسی اجمالی پیشینه‌ها بیان‌گر این است که در مقالات و پایان‌نامه‌های فارسی و غیر فارسی حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی روش پژوهش پیمایشی، بیش‌ترین کاربرد را داشته است، اما پژوهش‌های جامعی در رابطه با ابزار گردآوری داده‌ها انجام نشده است. همچنین مطالعات نشان داده است که در مقاطع زمانی مختلف، روش‌های پژوهش مورد استفاده در هر رشته‌ی علمی یکسان نبوده و تحت تأثیر موضوع‌های پژوهشی، گرایش‌های تحصیلی و عوامل دیگر در گذر زمان برخی از روش‌ها و ابزارهای گردآوری داده‌ها بیش‌تر مورد اقبال قرار گرفته‌اند. برای مثال در یک دوره‌ی زمانی مطالعات مربوط به سواد اطلاعاتی در کشور بیش‌تر مورد نظر بوده، و به تبع آن از روش پژوهش پیمایشی و پرسشنامه بیشتر استفاده شده و در بازه‌ی زمانی کنونی مطالعات سنجش کمی و به تبع آن روش‌های کتاب‌سنجی، علم‌سنجی، وب‌سنجی، تحلیل استنادی و مانند آن بیش‌تر مورد توجه قرار گرفته است.

تحلیل محتوا ابزاری برای آگاهی از این تغییر و دگرگونی روش‌های پژوهش و ابزارهای مورد استفاده و فراوانی استفاده آن‌ها توسط پژوهشگران یک حوزه است. در همین راستا، پژوهش حاضر بر آن است تا با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا به تحلیل و واکاوی روش‌ها و ابزار گردآوری داده‌های به کار رفته در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی کشور طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۴ پرداخته و تصویری روشن از شرایط حاکم بر پژوهش‌های این حوزه ارائه دهد. یافته‌های حاصل از این پژوهش می‌تواند در راستای اصلاح سرفصل‌های آموزشی دروس روش پژوهش در سطوح مختلف تحصیلی و شیوه‌های تدریس آن با هدف توجه به

جدید و تازه تأسیس هستند، «مشاهده اسنادی»، و در دو مجله مورد اشاره، «پرسشنامه» می‌باشد (جدول ۲). مقایسه‌ی روش‌های پژوهش و ابزارهای گردآوری داده‌ها در مطالعات این حوزه نشان داد که اختلاف معناداری بین مجلات علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی در روش‌های پژوهش وجود دارد ($P=0/001$). همچنین، مقایسه مجلات بر اساس ابزار گردآوری داده‌ها حاکی از اختلاف معناداری میان این دو گروه مجلات است ($P=0/001$).

مقایسه‌ی داده‌ها در این خصوص نشان می‌دهد که هم در مجلات علمی - پژوهشی و هم در مجلات علمی - ترویجی دو روش «پیمایشی» و «سندی» روش‌های غالب پژوهشی، و ابزارهای «مشاهده اسنادی» و «پرسشنامه» ابزارهای غالب در گردآوری داده‌ها هستند. با این تفاوت که در مجلات علمی - پژوهشی، روش پیمایشی اولویت اول و روش سندی اولویت دوم را دارد، در حالی که در گروه مجلات علمی - ترویجی، ترتیب اولویت‌ها برعکس است و غالباً روش سندی اولویت اول را دارد (جدول ۲). در مورد ابزارهای گردآوری داده‌ها نیز تقریباً همین الگو مشاهده می‌شود. به این معنی که در مورد مجلات علمی - ترویجی، «مشاهده اسنادی» اولویت اول، و «پرسشنامه» اولویت دوم را دارد؛ در حالی که در نیمی از مجلات علمی - پژوهشی «پرسشنامه»، و در نیم دیگر «مشاهده اسنادی» اولویت اول را دارند.

این حوزه داشته‌اند. همچنین، تفکیک روش‌ها براساس مجلات نشان داد، روش پژوهش غالب در مجلات «تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی»، «اطلاع‌شناسی»، و «مطالعات ملی کتابداری و سازمان‌دهی اطلاعات» روش «سندی» است. در حالی که، در مجلات «تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی»، «پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی»، «علوم و فناوری اطلاعات»، «کتابداری و اطلاع‌رسانی»، و «مطالعات کتابداری و علم اطلاعات»، روش غالب «پیمایشی» می‌باشد (جدول ۱).

تحلیل داده‌ها در حوزه‌ی ابزارهای گردآوری داده‌ها نشان داد که «مشاهده اسنادی» و «پرسشنامه» به ترتیب با فراوانی ۵۲۱ (۴۴/۵۰ درصد) و ۲۶۲ (۳۶/۲۵ درصد) ابزار غالب گردآوری داده‌ها در میان پژوهشگران این حوزه بوده است. این در حالی است که «مصاحبه» با فراوانی ۲۵ (۴۲/۲ درصد) و «آزمایش» با فراوانی ۵ (۴۸/۰ درصد) کم‌تر مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

از نکات قابل توجه دیگر سیر صعودی «مصاحبه» به عنوان یک ابزار گردآوری داده‌ها در بازه‌ی زمانی مورد نظر است. علاوه براین، تفکیک داده‌ها براساس عناوین مجلات حاکی از این است که، ابزار غالب گردآوری اطلاعات در تمامی مجلات به استثنای «پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی» و «مطالعات کتابداری و علم اطلاعات»، که هر دو مجلاتی

جدول ۱. روش‌های پژوهش به کار رفته در مقالات مجلات علم اطلاعات و دانش‌شناسی طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۴، به تفکیک مجله

عنوان مجله	اطلاع‌شناسی کتابداری و اطلاع‌رسانی	پژوهشنامه اطلاع‌رسانی و کتابداری و اطلاع‌رسانی	تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابداری و اطلاع‌رسانی	تحقیقات عمومی دانشگاهی	علوم و کتابداری و فناوری و اطلاع‌رسانی	مطالعات کتابداری و علم اطلاعات	مطالعات ملی کتابداری و سازمان‌دهی اطلاعات	جمع فراوانی درصد
پیمایشی	۲۲	۱۶	۳۵	۳۰	۵۲	۱۸	۱۲۳	۳۷۷ (۶۳/۳۷)
تاریخی	۲	۰	۳	۱	۲	۲۰	۲	۳۶ (۵۹/۳)
تجربی	۱	۲	۰	۱	۲	۵	۰	۱۲ (۲۰/۱)
تحلیل استنادی	۸	۴	۳	۳	۴	۳	۱۱	۳۷ (۶۹/۳)
تحلیل محتوا	۲	۲	۴	۶	۳	۱۶	۱	۴۱ (۰۹/۴)
سندی	۷۲	۷	۵۱	۲۴	۴۹	۷۴	۸	۴۲۸ (۷۱/۴۲)
طراحی سیستم	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۳ (۳۰/۰)
کتاب‌سنجی، علم‌سنجی، وب‌سنجی	۱۱	۴	۳	۸	۱۰	۱۶	۳	۶۶ (۵۹/۶)
میدانی	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۲ (۲۰/۰)
جمع	۱۱۸	۳۵	۹۹	۷۴	۱۲۲	۲۱۷	۳۴	۱۰۰۲ (۰۰/۱)

جدول ۲. ابزارهای گردآوری داده‌ها در مقالات مجلات علم اطلاعات و دانش‌سناسی طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۴ به تفکیک مجله

عنوان مجله	پژوهشنامه اطلاع‌سناسی و کتابداری و اطلاع‌رسانی	تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی	تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی	علوم و کتابداری فناوری و اطلاع‌اتصالات رسانی	مطالعات کتابداری و علم اطلاعات	مطالعات ملی کتابداری و علم اطلاعات	جمع
آزمایش	۰	۰	۱	۰	۳	۱	۰/۴۸
پرسشنامه	۱۳	۲۵	۲۶	۳۲	۵۸	۸۱	۲۵/۳۶
سیاهه واریسی	۵	۶	۶	۱۵	۱۹	۲۵	۷/۸۴
مشاهده	۱۹	۸	۶	۱۸	۴۱	۳۴	۱۳/۴۶
مشاهده اسنادی	۸۱	۶۱	۳۴	۵۴	۱۰۰	۱۶۹	۵۰/۴۴
مصاحبه	۰	۱	۳	۸	۵	۷	۲/۴۲
جمع	۱۱۸	۱۰۱	۷۶	۱۲۷	۲۲۶	۳۱۷	۱۰۳۳

بحث و نتیجه‌گیری

کنته مهم دیگر این است که از نظر این نویسندگان، تحت تأثیر فشار جو حاکم بر تحقیقات کشور که شدیداً کمی‌گرا است، گرایش شدید به سمت استفاده از روش پیمایشی در تحقیقات و به تبع آن استفاده از روش‌های آماری سبب شده است که گاه به جای این که آمار در خدمت موضوع پژوهش و پژوهشگر باشد، موضوع تحت تأثیر روش قرار می‌گیرد. از طرف دیگر، از آنجایی که مجلات علمی- ترویجی در پی ارتقای درجه‌ی خود به علمی- پژوهشی هستند، با پذیرش مقالاتی از این دست تلاش می‌کنند شانس خود را برای ارتقای درجه افزایش دهند. این امر به خوبی در مورد مجلات علمی- پژوهشی مورد بررسی در جدول ۱ مشاهده می‌شود. از دلایل احتمالی دیگر این گرایش‌ها در روش و ابزار پژوهش می‌تواند حجم زیاد مقالات برگرفته از پایان‌نامه‌ها باشد، چون اکثر پایان‌نامه‌ها (احتمالاً تحت تأثیر جو یاد شده) با استفاده از روش پیمایشی نوشته می‌شوند. این یافته با یافته‌ی پژوهش‌های دیگر هم‌راستا می‌باشد (۳، ۴، ۶، ۷، ۹، ۱۱).

مقایسه‌ی یافته‌های پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌ها حاکی از این است که گرایش مقالات و پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌سناسی در داخل و خارج از کشور از لحاظ به‌کارگیری روش‌های پژوهش یکسان بوده است و این احتمالاً به‌خاطر ماهیت رشته است، و دیگر این که در عمل مشاهده شده است که اعضای جامعه‌ی علم اطلاعات و دانش‌سناسی، به ویژه در یک دهه‌ی اخیر تلاش کرده‌اند ارتباط و پیوستگی موضوعی خود را با جهان خارج حفظ کنند. از همین رو تلاش بر این بوده است که هم از نظر گرایش‌های موضوعی و تحقیقاتی و هم از نظر روش‌ها و فناوری تا جایی که مقدور است فاصله علمی کم شود. لذا، همانطور که حرّی و

حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌سناسی نیز به عنوان یک رشته‌ی علمی برای رشد و توسعه نیازمند پژوهش است. پژوهشگران برای انجام پژوهش‌های خود ناگزیر به استفاده از یک یا چند روش متناسب با موضوع پژوهش هستند. شناسایی روش‌های پژوهش رایج و دلایل اقبال پژوهشگران به برخی روش‌ها در دوره‌ی زمانی خاص می‌تواند نقش مؤثری در ترسیم و شناسایی مسیر تحقیقاتی هر رشته داشته باشد. بر این اساس مقاله حاضر با هدف شناسایی پرکاربردترین روش‌های پژوهش و ابزار گردآوری داده‌های به‌کار رفته در پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌سناسی انجام شده است. یافته‌های پژوهش بیان‌گر این مطلب است که استفاده از روش‌های «سندی» (۴۲/۷۱ درصد) و «پیمایشی» با (۳۷/۶۳ درصد) بیش از سایر روش‌ها بوده است. پس از این دو روش، روش «کتاب‌سنجی، علم‌سنجی، وب‌سنجی» با تفاوت چشم‌گیری قرار دارد. در بین روش‌ها، روش تاریخی سیر نزولی داشته است، درحالی که استفاده از روش «پیمایشی» در بازه‌ی زمانی مورد مطالعه روندی صعودی داشته است. یکی از دلایل تمایل پژوهشگران به استفاده از روش پیمایشی برای انجام پژوهش را می‌توان ناشی از این دانست که روش گردآوری داده‌ها در این روش نظام‌مند بوده، و اکثراً جامعه‌ی مورد نظر به صورت نمونه‌گیری انتخاب شده و به ندرت از روش سرشماری استفاده می‌شود (۱۱)، مگر اینکه تعداد پاسخگویان به‌حدی باشد که نیازی به نمونه‌گیری احساس نشود. از طرفی، پرسشنامه به عنوان ابزار اصلی مطالعات پیمایشی، با برخورداری از مزایایی هم‌چون سرعت در توزیع و گردآوری اطلاعات، هزینه‌ی کم، صرفه‌جویی در زمان به علت سهولت استفاده، سبب تمایل بیش‌تر دانشجویان به استفاده از این روش شده است.

استفاده کرده‌اند. دلیل این امر احتمالاً در سیاست‌های این مجلات برای پذیرش مقالات نهفته است. می‌دانیم که بسیاری از دانشجویان تحصیلات تکمیلی، هم به خاطر علائق فردی، و اعتباری که چاپ مقاله برایشان ایجاد می‌کند، و هم اجباری که اخیراً از سوی وزارت متبوع برایشان قرار داده شده، ناچارند (معمولاً با کمک اساتید راهنما و مشاور خود) برای چاپ مقاله‌ی برگرفته از پایان‌نامه‌ی خود در مجلات علمی - پژوهشی اقدام کنند. از سوی دیگر، در عین حال، چون پایان‌نامه‌ها اکثراً به روش «پیمایشی» نوشته می‌شوند، طبیعتاً این روش در محتوای مقالات مجلات علمی - پژوهشی نیز خود را نشان می‌دهد و افزایش می‌یابد.

مطالعه‌ی مقالات منتشر شده حاکی از پراکندگی نامتوازن روش‌های پژوهش و ابزار گردآوری داده‌های به کار رفته در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی کشور است. برخی از علل این پراکندگی نامتوازن را می‌توان در نامتوازنی مطالب مطرح شده در دروس روش پژوهش، آشنایی کم مدرسین و دانشجویان با سایر روش‌های پژوهشی، و انجام پژوهش‌های تکراری دانست. امروزه پژوهش‌های کیفی بخش وسیعی از تحقیقات حوزه‌های علوم انسانی و علوم تجربی را تشکیل می‌دهد.

بررسی‌های انجام گرفته در این پژوهش مبین آن است که در اکثر پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸ روش کمی از اهمیت بیش‌تری برخوردار می‌باشد. این در حالی است که رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی حرفه‌ای با رویکرد مشتری مداری است و بنابراین نیاز به انجام تحقیقات کیفی می‌باشد. عدم آشنایی به ویژگی‌های کیفی و پیچیدگی متغیرهای رفتاری مربوط به مطالعه از یک سو و تجربه‌ی متمادی پژوهشگران این حوزه در زمینه‌های کمی از سوی دیگر می‌تواند دلیل چنین وضعیتی باشد.

محسن‌زاده (۷) نیز اظهار می‌دارند، می‌توان نتیجه گرفت روش پژوهش بیش از آن که بومی جامعه‌ای خاص باشد، جزو سرشت رشته است. علاوه بر این، دیده می‌شود که فراز و فرود روش‌های مختلف از نظم خاصی پیروی نمی‌کند و این امر شاید متأثر از نوع مسائل پژوهش باشد که هر یک روش ویژه‌ای را طلب می‌کند. از سوی دیگر، برای گردآوری داده‌های مورد نیاز برای هر پژوهش به ابزار خاصی نیاز است که این ابزار طبیعتاً متأثر از روشی است که در پژوهش از آن استفاده می‌شود.

جدول ۲ نشان داد که پرستاده‌ترین ابزار به کار گرفته شده در مقالات تألیفی فارسی «مشاهده اسنادی» بود. پژوهش‌هایی که به روش «سندی» انجام می‌شوند، همگی از این ابزار استفاده می‌کنند. همچنین، پژوهش‌هایی که به روش‌های «تحلیل محتوا» و «تحلیل اسنادی» صورت می‌گیرند نیز گاهی از این ابزار برای گردآوری داده‌های خود استفاده می‌کنند. و اما، همان‌طور که حجم زیادی از مقالات که از روش «پیمایشی» استفاده کرده‌اند، «پرسشنامه» نیز با ۲۵/۳۶ درصد دومین ابزار مورد استفاده پژوهشگران بود. پرواضح است که روش «پیمایشی» از ابزار دیگری نظیر «مشاهده»، «سیاهه واری» و «مصاحبه» نیز استفاده می‌کند. در این میان «آزمایش» با فراوانی ۵، در جایگاه آخر قرار دارد، که البته دور از انتظار نیست زیرا در این رشته بسیار کم اتفاق می‌افتد که در یک پژوهش از شرایط آزمایشگاهی استفاده شود. ضمناً، باید اشاره کرد که یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش Hider & Pymm مغایر است که نشان دادند در سال ۲۰۰۵ «پرسشنامه» و «مصاحبه» پرکاربردترین ابزار گردآوری داده‌ها در مجلات علم اطلاعات و دانش‌شناسی بوده است (۴).

همان‌طور که پیش‌تر نیز اشاره شد، مجلات علمی - پژوهشی بیش‌تر از روش «پیمایشی»، و مجلات علمی - ترویجی بیش‌تر از روش «سندی»

References

1. Haghani N, Nezhadmasum M. linguistic and topical analysis of Foreign Language Teaching Journal: From the beginning until now. Foreign Language Teaching Journal 2008; 22(1): 4-9.
Available at: <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/10412/8/text>. [In Persian]
2. Rochester MK, Vakkari P. International library and information science research: A comparison of national trends. IFLA Professional Reports 2003; 82. Available at: <http://ifl.sagepub.com/content/24/3/166.refs>.
3. Koufogiannakis D, Crumley E, Slater L. A content analysis of librarianship research. Journal of Information Science 2004; 30(3): 227- 39. Available at: <http://jis.sagepub.com/content/30/3/227>.
4. Hider Ph, Pymm B. Empirical research methods reported in high-profile LIS journal literature. Library & Information Science Research 2008. 30(2): 108-14.
Available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740818808000352>.
5. Gore SA, Nordberg JM, Palmer LA, Piorun ME. Trends in health sciences library and information science research: an analysis of research publications in the Bulletin of the Medical Library Association and Journal of the Medical Library Association from 1991 to 2007. J Med Libr Assoc 2009; 97(3): 203-11.
Available at: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2706445/>.
6. Malih S. Content analysis of articles published in Persian journals of library and information science (1991-1995). M.S. Thesis of medical library and information science, Iran University of Medical Sciences 1997.
7. Horri A, Mohsenzadeh A. Research trends in library and information science dissertations at university of Tehran (1969-1998). Journal of Psychology & Education 2003; 33(1): 55-75.
Available at: http://jpsyedu.ut.ac.ir/article_10572_1061.html. [In Persian]
8. Rezaeinia F. Study of Faslname-e-kebab articles (2002-2004). Faslname-e-Ketab 2005; 16(1): 221- 26.
9. Pakdaman N. The use of research methods in master thesis of library and information science at Islamic Azad University (1992-2005). Quarterly Journal of Epistemology 2009; 2(4): 1-14.
Available at: <http://fa.journals.sid.ir/ViewPaper.aspx?ID=133394>. [In Persian]
10. Ardalan Eftekhari S, Cheshmeh Sohrabi M. Qualitative and quantitative evaluation of library and information science journal (1998-2008). Library and Information Science Journal 2009; 13(3): 53-83. Available at: http://www.aqlibrary.ir/Old/index.php?module=TWArticles&file=index&func=view_pubarticles&did=963&pid=10. [In Persian]
11. Kumar K. Research methods in library and information science. Translated by Rahadost and Khosravi. Tehran: National Library of Iran; 1995.

Knowledge and Information Science Research in Iran: A content analysis

Received: 23 July 2014

Accepted: 24 Sept 2014

Osareh F (PhD)¹

Farajpahlou A (PhD)²

Siamaki S (MA)^{3*}

1. Department of Knowledge and Information Science, School of Psychology and Education Sciences, Shahid Chamran University, Ahwaz, Iran.

2. Department of Knowledge and Information Science, School of Psychology and Education Sciences, Shahid Chamran University, Ahwaz, Iran.

3. Iran public libraries librarian, lorestan, iran. Knowledge and Information Science.

Corresponding Author:

Siamaki S

Hazratmahdi library, Iran public libraries librarian, khoramabad, lorestan, iran.

Email:

Saba.siamaki@gmail.com

Abstract

Background and aim: Content analysis of scientific journals is a good method for becoming aware of the evolutionary flow of research strategies and data collection techniques used researchers in different fields. The aim of this study was to investigate the content analysis of Persian released articles from Iranian Knowledge and information science Journals in terms of research strategies and data collection techniques.

Material and methods: This study was conducted using content analysis method. The data collection technique was checklist and document observation. The study population included 943 Persian articles published in the field of Knowledge and Information Science in scientific-research and peer-reviewed Iranian Journals during 2005-2009. Data were entered to SPSS software and analyzed by using descriptive statistics and Chi-square formula.

Findings: the study showed that citation (42.71%) and survey (37.63%) methods were the most popular methods used by the Iranian researchers in the field of Knowledge and Information Science. The most common technique for data collection was citation (50.44%) and questionnaire (25.63%) among researchers, respectively. Chi-square indicated that there was a significant difference between scientific-research and peer-reviewed journals based on research methods and data collections techniques.

Conclusion: Study of the published articles indicated the asymmetric distribution of research methods and data collection techniques used in knowledge and information science field.

Keywords: Knowledge and Information Science, Journals, methodology, Data collection techniques, Content analysis.